

SAMENWERKEN MET PATIËNTEN » = DIGITALE ZORG VOOR IEDEREEN TOEGANKELIJK

Een handreiking voor toegankelijke digitale zorg

» S

Steeds vaker is digitale zorg, ook wel e-health genoemd, onderdeel van zorg en preventie. Digitale zorg biedt mogelijkheden voor nieuwe vormen van informatie, communicatie, behandeling en begeleiding, maar alleen als deze toegankelijk zijn voor iedereen. Dat is nu helaas nog niet het geval. Bij de ontwikkeling van patiëntenportalen, persoonlijke gezondheidsomgevingen (pgo's), keuzehulpen, websites en gezondheidsapps staat digitale toegankelijkheid vaak nog niet op de agenda. Nederlanders met een visuele, auditieve, motorische of cognitieve beperking lopen daardoor tegen problemen aan bij het gebruik van digitale zorg.

Die drempels zouden er niet zijn als bij de ontwikkeling van digitale zorg direct rekening was gehouden met de toegankelijkheid. Een architect doet dat immers ook als hij een gebouw ontwerpt, omdat dat veel beter en goedkoper is dan het bouwwerk achteraf aanpassen. Voor een ontwikkelaar van digitale zorg zou rekening houden met toegankelijkheid even vanzelfsprekend moeten zijn.

Daarom is ons advies: ontwerp en ontwikkel digitale zorg volgens de bestaande richtlijnen voor toegankelijkheid en werk hierbij vanaf het begin met patiënten samen. Kan dat in een project (nog) niet? Bied een toegankelijk alternatief voor onderdelen die niet of lastig toegankelijk te maken zijn. Zo zorgen we er met elkaar voor dat digitale zorg écht voor iedereen toegankelijk is.

Wat is digitale toegankelijkheid? Wat zegt de wet? Welke richtlijnen zijn er? Hoe ga je ermee aan de slag? Hoe organiseer je samenwerking met patiënten(organisaties)? Deze handreiking geeft praktische informatie, aanbevelingen, tips en voorbeelden uit de praktijk. Hij is bedoeld voor iedereen die betrokken is bij de ontwikkeling van digitale zorg: opdrachtgevers, financiers, beleidsmakers, onderzoekers, projectleiders, zorgverleners, ontwerpers, tekstschrijvers, ontwikkelaars en natuurlijk ook patiënten(vertegenwoordigers).

De handreiking is een initiatief van patiëntenorganisaties de Oogvereniging, leder(in), MIND, Patiëntenfederatie Nederland en PGOsupport in het kader van de e-healthweek 2019. Het is een aanvulling op de handreiking voor patiëntenparticipatie bij de ontwikkeling van digitale zorg: *Samenwerken met patiënten = digitale zorg die werkt* (2018).

Noot voor de lezer

Voor de leesbaarheid is in de tekst gekozen voor de term 'patiënt'. Dit woord staat ook voor cliënt, naaste, ervaringsdeskundige en patiëntvertegenwoordiger. Waar we in de tekst de term 'digitale zorg' gebruiken kan ook 'e-health' worden gelezen.

» WAT IS DIGITALE TOEGANKELIJKHEID?

Digitale toegankelijkheid gaat over de toegang tot digitale informatie en diensten voor iedereen. Mensen met een functiebeperking moeten digitale omgevingen zoals websites, portalen en apps even goed kunnen gebruiken als mensen zonder functiebeperking. Vaak wordt gedacht dat digitale toegankelijkheid alleen bedoeld is voor blinde of slechtziende mensen. Dit is een misverstand. Bij goede digitale toegankelijkheid is rekening gehouden met alle vormen van - tijdelijke of blijvende - beperkingen bij het zien, bewegen, horen, begrijpen en/of het verwerken van informatie. In deze handreiking staan een aantal voorbeelden die laten zien wat dat in de praktijk betekent.

» WAT ZEGT DE WET?

Sinds 14 juli 2016 geldt in Nederland het VN-verdrag handicap. Dit verdrag regelt dat mensen met een beperking of chronische ziekte net als ieder ander kunnen leven en meedoen in de maatschappij. De Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz) die in Nederland geldt, is hierop aangepast. De wet verplicht dat informatie en diensten toegankelijk moeten zijn voor iedereen, ook digitaal. Mensen die toch tegen een probleem aanlopen, hebben het recht om doeltreffende aanpassingen te vragen.

ALI

Leeftijd: 62 jaar

Opleiding: LBO

Werk: Beheerder daklozenopvang

Ali heeft vergevorderde glaucoom en moet een oogoperatie ondergaan. Hij heeft ook last van oorsuizen, waardoor hij slechthorend is.

“Contact met mijn oogarts gaat steeds meer digitaal. Dat is voor mij lastig omdat ik alles sterk moet vergroten. Dan verdwijnt er veel informatie van mijn scherm, wat tijd kost en erg vermoeiend is. Ik maak me ook zorgen over de mensen in onze opvang. Moeten die nu ook online afspraken maken?”

Tips

- » Zorg dat het ontwerp van een digitale zorgomgeving logisch is en dat die zich aanpast bij een vergroting van 200%.
- » Zorg voor een alternatieve contactmogelijkheid, zoals een telefoonnummer of een balie.

» VAN WETGEVING NAAR PRAKTIJK: RICHTLIJNEN VOOR DIGITALE TOEGANKELIJKHEID

Er zijn internationale richtlijnen die helpen bij het toegankelijk maken van digitale platforms. Daarin staan afspraken en eisen voor het ontwerpen, bouwen en beheren van toegankelijke digitale platforms. De richtlijnen zijn gebaseerd op onderzoek en ervaringen van mensen met een beperking. Ze zijn gebundeld in de leidraad WCAG (Web Content Accessibility Guidelines).

Het Informatieberaad Zorg besloot op 10 december 2018 om de WCAG als standaard op te nemen in de basisinfrastructuur van de zorg. Daarmee spreken zorgaanbieders, zorgverzekeraars en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport uit dat digitale zorginformatie voor iedereen bruikbaar moet zijn. Zorginstellingen

GOED VOORBEELD

TOEGANKELIJKE PATIËNTENPORTALEN GGZ

Steeds vaker is het mogelijk om de eigen medische gegevens in te zien en contact te leggen met zorgverleners via digitale patiëntenportalen. De overheid stimuleert deze ontwikkeling met zogenaamde VIPP-subsidies (Versnelling Informatie-uitwisseling Patiënt Professional). In goed overleg kwamen het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, GGZ Nederland en de Oogvereniging overeen dat in de VIPP GGZ digitale toegankelijkheid wordt meegenomen. Deelnemers worden verplicht de WCAG te volgen, een plan van aanpak te maken en een toegankelijkheidsverklaring te publiceren.

Lees meer over de VIPP GGZ: www.vippggz.nl

en verzekeraars vragen hun ICT-leveranciers om bij het realiseren en onderhouden van digitale zorgplatforms aan te sluiten bij de WCAG. De website www.digitoegankelijk.nl helpt bij de implementatie van die richtlijnen.

4 principes voor digitale toegankelijkheid

De WCAG gaat uit van 4 principes voor digitale toegankelijkheid:

1. *Waarneembaar*

Alle patiënten moeten alle informatie kunnen waarnemen. Niet iedereen kan bijvoorbeeld een afbeelding zien. Voorzie deze daarom van een tekstalternatief, zodat een screenreader de afbeelding duidelijk beschrijft.

2. *Bedienbaar*

Alle patiënten moeten (onderdelen van) het portaal kunnen bedienen. Hulpmiddelen bij het gebruik zijn het toetsenbord, de muis en een aanraakscherm. Mensen met bijvoorbeeld een hoge dwarslaesie gebruiken geen toetsenbord, maar wel de muis. Andersom zijn er ook patiënten die alleen een toetsenbord kunnen bedienen.

3. *Begrijpelijk*

Alle patiënten moeten begrijpen hoe zij informatie kunnen vinden. Goed voorbeeld is de knop 'zoeken' op een website. Die is voor sommige mensen moeilijk te herkennen. Maak er daarom niet alleen een afbeelding van, maar geef de zoekknop een duidelijke naam of beschrijving. Zo weten mensen waar hij is en waarvoor hij dient.

4. *Robuust*

Het mag voor het verwerken, begrijpen of tonen van de informatie niet uitmaken welke browser, software of hulpapparatuur een patiënt heeft. Als in de broncode van een tekst bijvoorbeeld een 'header 1' of <h1> staat, moet de webbrowser van de patiënt begrijpen dat hij hier 'kop 1' van moet maken.

SIMONE

Leeftijd: 55 jaar

Opleiding: LBO

Werk: Archiefmedewerkster

Simone is doof en laaggeletterd en heeft mogelijk borstkanker. Ze wil daar meer over weten en zoekt informatie.

“Op internet vond ik een website met een filmpje over borstkanker. Daar kon ik niets mee, omdat het filmpje niet was ondertiteld. En de tekst die erbij stond, begreep ik niet.”

Tips

- » Ondertitel video's zodat ze ook toegankelijk zijn voor doven en slechthorenden.
- » Gebruik begrijpelijke taal.

Voldoet een portaal aan 1 principe niet, dan is het voor veel mensen met een beperking al niet toegankelijk.

3 niveaus van toegankelijkheid

Elk principe gebruikt zijn eigen succescriteria, ingedeeld op 3 niveaus van toegankelijkheid:

» **Niveau A: minimale toegankelijkheid**

Bijvoorbeeld: kleurgebruik, ondertiteling (vooraf opgenomen), toetsenbordbediening mogelijk.

» **Niveau AA: goede toegankelijkheid**

Bijvoorbeeld: tekstgrootte aan te passen, ondertiteling (live), afbeeldingen voorzien van tekst.

» **Niveau AAA: zeer goede toegankelijkheid**

Bijvoorbeeld: gebarentaal (vooraf opgenomen), weinig of geen achtergrondgeluid.

De WCAG wordt continu bijgewerkt en geactualiseerd. Daardoor circuleren er verschillende versies. In het Informatieberaad Zorg is afgesproken dat altijd de laatste versie geldt. Sinds 23 december 2018 is in Nederland de WCAG 2.1 AA van kracht. Dat betekent dat zowel aan niveau A als niveau AA moet worden voldaan. Een organisatie kan natuurlijk besluiten om ook (delen van) het hoogste niveau AAA toe te passen.

Design for all

Het VN-verdrag handicap stimuleert organisaties om 'design for all' (ontwerp voor iedereen) te realiseren. Bijvoorbeeld door extra te investeren in het begrijpelijk maken van informatie, zoals het vermijden van vakjargon en afkortingen. (Zorg)organisaties zorgen zo dat een website,

portaal of app vanaf het begin toegankelijk en bruikbaar is voor iedereen. Bijvoorbeeld senioren, laaggeletterden, anderstaligen of mensen met een verstandelijke beperking.

Toegankelijkheidsverklaring

Een toegankelijkheidsverklaring op de digitale zorgomgevingen beschrijft aan welk toegankelijkheidsniveau is voldaan en welke maatregelen de organisatie neemt om te zorgen dat dit zo blijft. In de verklaring staat ook waar mensen terecht kunnen met een klacht over de toegankelijkheid. Het is aan te raden om zoveel mogelijk uit te gaan van een ‘ontwerp voor iedereen’.

GOED VOORBEELD

MEE UTRECHT, GOOI & VECHT: OOK DIGITAAL DOET IEDEREEN MEE

MEE Utrecht, Gooi & Vecht vindt het belangrijk dat iedereen mee kan doen in de samenleving; ook in de digitale wereld. Tijdens de testfase van hun nieuwe website vroeg MEE aan de cliëntenraad, aan iemand die blind is en iemand die doof is om de website uit te proberen. Daarnaast screende een bureau de nieuwe website voor het keurmerk Drempelvrij. Het resultaat: een website die zowel qua techniek als tekstueel en op het gebied van vormgeving voldoet aan alle toegankelijkheidseisen. Op die manier gaan zij ook de website van zusterorganisatie MEE Amstel en Zaan onder de loep nemen.

De tip die MEE Utrecht, Gooi & Vecht geeft: betrek (ervarings)deskundigen al vanaf de beginfase. Dat helpt enorm bij het realiseren van een laagdrempelige en toegankelijke website voor iedereen.

Bezoek de nieuwe website van MEE Utrecht, Gooi & Vecht: www.mee-ugv.nl

AICHA

Leeftijd: 32 jaar

Opleiding: HBO

Werk: Werkzoekende

Aicha heeft autisme en mogelijk diabetes. Ze is doorverwezen naar een ziekenhuis voor nader onderzoek.

“Ik ging naar de website van het ziekenhuis. Maar daar stond zoveel informatie op, dat ik niet meer wist waar ik moest zoeken.”

Tips

- » Zorg voor overzichtelijke pagina's en rustige vormgeving (prikkelarme omgeving).
- » Vermijd vakjargon en afkortingen en geef heldere voorbeelden.

» STAPPENPLAN TOEGANKELIJKE DIGITALE ZORG

Is een patiëntenplatform, gezondheidsapp, website of online community nog niet digitaal toegankelijk? Of is het onduidelijk hoe de zaken ervoor staan? Gebruik dan dit stappenplan van de overheid. Het laat snel zien hoe de toegankelijkheid scoort en wat er nog moet gebeuren. Ga vervolgens samen met de mensen om wie het gaat aan de slag. Bedenk gezamenlijk hoe de toepassing voor een zo groot mogelijke groep zo bruikbaar en toegankelijk mogelijk wordt.

» Stap 1: Inventariseer

Verzamel informatie over de huidige toegankelijkheid van de digitale zorgdiensten.

Zoek antwoorden op vragen als:

- Maakt (digitale) toegankelijkheid al deel uit van visie en beleid?
- Is er bij het ontwerp en de bouw van portalen, websites en apps al rekening gehouden met digitale toegankelijkheid?
- Is de ICT-leverancier bekend met de toegankelijkheidseisen?
- Kennen redacteurs de voor hen relevante toegankelijkheidscriteria? Zijn zij bekend met bijvoorbeeld PDF-checkers?
- Worden er al testen op de toegankelijkheid uitgevoerd?

PETRA

Leeftijd: 18 jaar

Opleiding: Speciaal onderwijs

Werk: Kantinemedewerkster

Petra heeft een licht verstandelijke beperking, is kleurenblind en heeft last van nierfalen. Ze wil zelf graag de regie houden over haar eigen medisch dossier.

“Ik wil weten wat er in mijn dossier staat en zelf dingen aanpassen. Dat kan ik best.”

Tips

- » Zorg voor een hoog contrast tussen tekst en achtergrond.
- » Gebruik begrijpelijke taal.
- » Zorg dat de persoonlijke gezondheidsomgeving makkelijk (intuïtief) in het gebruik is.

» Stap 2: Tref maatregelen

Bepaal welke stappen nodig zijn om digitale zorg toegankelijk te maken en onderzoek mogelijke alternatieven.

Voorbeelden van maatregelen:

- Neem digitale toegankelijkheid op in opdrachten en aanbestedingen.
- Schakel een ICT-leverancier of andere dienstverlener in voor advies over het toegankelijk maken en houden van digitale zorg.
- Train redacteuren.

GOED VOORBEELD

VIECURI: GASTVRIJ ZIEKENHUIS, OOK DIGITAAL

Een website waar je snel vindt wat je zoekt en die goed toegankelijk is voor mensen met een visuele of auditieve beperking. Met die uitgangspunten behaalde VieCuri Medisch Centrum in 2018 voor het derde jaar op rij het Drempelvrij-keurmerk. Het is tot op de dag van vandaag het enige ziekenhuis in Nederland dat het keurmerk mag voeren. VieCuri zet zich op alle fronten in om een gastvrij ziekenhuis te zijn; een toegankelijke website is hier voor hen logischerwijs onderdeel van. VieCuri vindt het belangrijk dat digitale toegankelijkheid al vanaf de tekentafel wordt meegenomen. Het is dus ook een criterium bij de keuze voor een applicatie en ICT-partner. VieCuri wil nu alle digitale middelen, zoals het patiëntenportaal mijnVieCuri en de Behandelapp, zo toegankelijk mogelijk maken voor alle patiënten.

Bezoek de website van VieCuri: www.viecuri.nl

» Stap 3: Maak een toegankelijkheidsverklaring

Stel een toegankelijkheidsverklaring op. Gebruik de toegankelijkheidsverklaring met bijbehorende invulassistent van **www.digitoegankelijk.nl** Publiceer deze ook op de eigen digitale zorgomgevingen.

» Stap 4: Voer maatregelen uit

Voer de geplande maatregelen uit en pas per onderdeel de toegankelijkheidsverklaring aan.

» Stap 5: Evalueer

Toegankelijkheid is geen eenmalig project, maar een doorlopend proces. Maak van digitale toegankelijkheid daarom een vast onderdeel op de agenda. Houd een vinger aan de pols en test regelmatig. Werk samen met patiënten in dit proces.

Ga naar **www.digitoegankelijk.nl** voor het complete stappenplan en verwijzingen naar achterliggende informatie en tips.

BEN

Leeftijd: 39 jaar
Opleiding: Universiteit
Werk: WAO, vrijwilliger

Ben is door een ongeluk blind geworden en is door een spierziekte motorisch beperkt. Hij heeft een liesoperatie nodig.

“Het ziekenhuis vroeg mij om een online vragenlijst in te vullen. Dat lukte niet omdat ik het formulier niet kon lezen, maar ik kon dat nergens aangeven.”

Tips

- » Ontwerp de website zo dat een gebruiker met het toetsenbord kan navigeren.
- » Maak toegankelijke formulieren en geef invoervelden een duidelijk label.

» WAT IS PATIËNTENPARTICIPATIE?

Patiëntenparticipatie is het benutten van de specifieke ervaringsdeskundigheid van patiënten, cliënten, gehandicapten en/of hun naasten bij onderzoek, beleid, innovatie of kwaliteit van zorg. De bijdrage van patiënten wordt gebruikt om de relevantie van een bepaald product of initiatief te verhogen of de kwaliteit ervan te verbeteren.

Er zijn verschillende vormen van patiëntenparticipatie bij de ontwikkeling van digitale zorg:

- » Informeren: op de hoogte stellen (nieuwsbrief, informatiebijeenkomst).
- » Raadplegen: meedenken en praten (ervaringsverhalen, focusgroep, testpanels, patiëntreizen, vragenlijsten).
- » Adviseren: inbrengen van problemen, wensen en oplossingen (lid van klankbordgroep).
- » Co-produceren: gelijkwaardige samenwerking bij uitvoering (lid van werkgroep).
- » Meebeslissen: mede-sturen en besluiten nemen (lid van stuurgroep).
- » Zelfbeheer: eigen initiatief en eigenaarschap (gezondheids-app in eigen beheer).

Meer weten over patiëntenparticipatie bij de ontwikkeling van digitale zorg? Download de handreiking 'Samenwerken met patiënten = digitale zorg die werkt' via www.pgosupport.nl/digitalezorg

» SNEL AAN DE SLAG MET DIGITALE TOEGANKELIJKHEID: 9 PRAKTISCHE TIPS

Kleine aanpassingen kunnen al een groot effect hebben op de digitale toegankelijkheid. Deze 9 praktische tips zijn een goede eerste zet:

- 1.** Zorg voor een hoog contrast tussen tekst en achtergrond.
- 2.** Voer omschrijvingen (alt-teksten) in bij afbeeldingen en infographics.
- 3.** Geef bestanden en links een korte, duidelijke titel die de inhoud beschrijft.
- 4.** Openen links in een nieuw venster? Meld dit.
- 5.** Zorg voor een goede paginastuur. Gebruik de juiste HTML5-tags.
- 6.** Zorg dat screenreaders alle onderdelen op een goede manier weergeven.
- 7.** Ondertitel video's zodat ook mensen die doof of slechthorend zijn ze kunnen volgen.
- 8.** Zorg dat alle bestanden die je aanbiedt toegankelijk zijn. Let extra op bij PDF's en Excel-bestanden en andere downloads.
- 9.** Bied alternatieve contactmogelijkheden voor patiënten die (nog) niet digitaal vaardig zijn, zoals het vermelden van een telefoonnummer of loket.

ZELF ZORGZAKEN REGELEN MET MIJNVISIO

Visio ontwikkelde MijnVisio, een toegankelijk cliëntenportaal dat cliënten de mogelijkheid geeft om zaken zelf online te regelen en in te zien: persoonsgegevens, afspraken, het intake-rapport en het revalidatieplan. Omdat toegankelijkheid en gebruiksgemak belangrijk zijn voor slechtziende of blinde cliënten, besteedde Visio hier nadrukkelijk aandacht aan bij de ontwikkeling van het portaal. Samen met de webbouwer maakten zij een ontwerp met mobiele apparaten als uitgangspunt. Vervolgens kwam het mobiele ontwerp beschikbaar voor grotere schermen. Gebruikers kunnen het portaal daardoor 2 tot 3 keer vergroten voor de leesbaarheid en meer overzicht. MijnVisio is bovendien volledig screenreader-toegankelijk. MijnVisio is uitvoerig getest met gebruikers van hulpmiddelen, waaronder screenreaders, voor een optimale gebruiksvriendelijkheid en toegankelijkheid.

Bezoek de website van Visio: www.visio.nl

OOGVERENIGING: INZET ERVARINGSDESKUNDIGEN

Door het tijdig betrekken van de mensen waar het bij digitale toegankelijkheid om gaat, heb je toegang tot een schat aan ervaringskennis om direct toe te passen in je project. Daarmee worden aanpassingen achteraf voorkomen. Twee vrijwilligers van de Oogvereniging bijvoorbeeld, een blinde en een slechtziende gebruiker, lieten een leverancier van een persoonlijke gezondheidsomgeving in de testfase al zien hoe zij door het platform navigeren. Dat maakte snel duidelijk welke problemen er waren met bijvoorbeeld het inloggen, het invullen van formulieren en het opzoeken van informatie. Door ook mensen met een auditieve, motorische en/of cognitieve beperking in te zetten, voorkom je onnodige drempels.

Lees meer over de inzet van ervaringsdeskundigen:

www.nietsoveronzonderons.nl en

www.ikzoekeenpatient.nl.

MEER INFORMATIE

Deze brochure is beschikbaar als print en digitaal toegankelijke PDF.

De PDF is te downloaden via

- www.pgosupport.nl/digitalezorg.

Liever een fysiek exemplaar bestellen? Neem contact op met PGOsupport via (030) 2040 700 of facilitair@pgosupport.nl.

OVER DIGITALE TOEGANKELIJKHEID

Een handige website met veel informatie vanuit de overheid, een toegankelijkheidsverklaring en een stappenplan voor een toegankelijke website:

- www.digitotoegankelijk.nl

Een heldere uitleg van de WCAG-richtlijnen:

- www.iacobien.nl/richtlijnen/

Achtergronden en verdiepende praktische informatie rondom toegankelijkheid:

- www.accessibility.nl/over-toegankelijkheid

Informatie en praktische tips voor digitale toegankelijkheid vanuit het perspectief van mensen met een visuele beperking:

- www.oogvereniging.nl/digitale-toegankelijkheid

Praktische tips in beeld:

- goedekennis.dedicon.nl/sites/default/files/Maak_open_10_tips_voor_toegankelijke_informatie.pdf

E-boeken over het maken van toegankelijke documenten:

- www.theinternetacademy.nl/ebooks/toegankelijke-pdf-documenten
- www.theinternetacademy.nl/ebooks/indesign-en-toegankelijke-pdf

Posters met tips over goede toegankelijkheid per aandoening:

- www.github.com/UKHomeOffice/posters/tree/master/accessibility/dos-donts/posters_nl

OVER NEDERLANDSE WETGEVING EN BELEID RONDOM DIGITALE TOEGANKELIJKHEID

Informatie over de rechten van mensen met een beperking:

- www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechten-van-mensen-met-een-handicap

Actuele ontwikkelingen over de toegankelijkheid van digitale zorg en afspraken:

- www.informatieberaadzorg.nl

OVER DIGITALE ZORG

- www.digitalezorggids.nl
- www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/e-health
- www.nictiz.nl
- www.ehealth-monitor.nl
- www.zorgvoorinnoveren.nl
- www.smarthealth.nl
- www.icthealth.nl
- www.zorgvannu.nl
- www.mindplatform.nl/thema/ehealth-digitale-zorg-1

OVER PATIËNTEN-PARTICIPATIE EN DIGITALE ZORG

Samenwerken met patiënten = digitale zorg die werkt. Een handreiking voor patiëntenparticipatie bij de ontwikkeling van digitale zorg:

- www.pgosupport.nl/digitalezorg

OVER PATIËNTEN-PARTICIPATIE

- www.participatiekompas.nl
- www.zonmw.nl/nl/over-zonmw/participatie
- www.patiëntenfederatie.nl/themas/patiëntenparticipatie
- www.nietsoveronzonderons.nl
- www.ikzoekeenpatient.nl

» COLOFON

Januari 2019

Oogvereniging, Ieder(in), PGOsupport

In samenwerking met: MIND en Patiëntenfederatie Nederland

De Oogvereniging is de patiënten- en belangenorganisatie voor alle mensen met een oogaandoening in Nederland. De Oogvereniging komt op voor hun belangen waar het gaat om goede zorg en het meedoen in de samenleving.

» [Bezoek www.oogvereniging.nl](http://www.oogvereniging.nl)

ieder(in)

Ieder(in) is de koepelorganisatie van mensen met een lichamelijke handicap, verstandelijke beperking of chronische ziekte die de belangen van meer dan twee miljoen mensen behartigt. Ieder(in) maakt zich sterk voor een samenleving waarin iedereen kan meedoen en niemand wordt uitgesloten. Dit betekent dat de huidige maatschappij zich veel meer moet instellen op mensen met een beperking of chronische ziekte. Zij moeten kunnen rekenen op zorg en ondersteuning op maat. En ze moeten net als iedereen vrij kunnen kiezen hoe ze willen wonen, leren, werken, reizen en recreëren.

» [Bezoek www.iederin.nl](http://www.iederin.nl)

PGO support

PGOsupport is kennis- en adviespartner voor partijen die zich inzetten voor kwaliteit van zorg en kwaliteit van leven. Zorg en ondersteuning die aansluit bij de behoeften en keuzen van patiënten/cliënten. PGOsupport informeert, adviseert en schoolt in effectieve en duurzame inbreng van het patiënten- en cliëntenperspectief. Want die inbreng is essentieel om samen meer te betekenen voor cliënten. PGOsupport werkt samen met en voor onder meer patiënten- en cliëntenorganisaties, zorgaanbieders, zorgverzekeraars, overheden en onderzoekers. Bij innovatie, beleid en uitvoering van zorg en ondersteuning.

» Bezoek www.pgosupport.nl.

MIND wil psychische problemen voorkomen en mensen die hiermee te maken hebben ondersteunen. Dit gebeurt door informatie te bieden, onderzoek te doen, projecten uit te voeren en actie te voeren. MIND voert actie voor meer aandacht voor psychische problemen en geeft mensen met psychische problemen en hun naasten een stem richting de politiek.

» Bezoek www.wijzijnmind.nl

Patiëntenfederatie Nederland vertegenwoordigt 170 patiënten- en consumentenorganisaties. Zij verstevigen de positie van patiënten in de spreekkamer en in het zorgstelsel. Op basis van de ervaringen van mensen zorgt Patiëntenfederatie Nederland dat de zorg steeds beter aansluit bij wat mensen vragen.

» Bezoek www.patientenfederatie.nl

Oogvereniging

ieder(in)

PGO) support

IN SAMENWERKING MET:

 Patiëntenfederatie
Nederland
samen de zorg beter maken